

KALT S S VOKA PSICHINIO SUTRIKIMO SAMPROTYJE

Prieš pradėdant nagrinėti paitem, tenka pažymėti, kad psichologijos žvilgsnis kalt s s vok nelieta ir negali liesti paios s vokos esm s. Kam r p i t s vok iš esm s perprasti — kas yra kalt ? — tam reikia filosofo ar teologo kompetencij . Psichologija ribojasi žmoni elgsenos steb jimo duomenimis. Taigi ir ši ia, apie kalt kalbant, bus turima galvoje ne esminiai klausimai, o tos žmogaus elgsenos apraiškos, kurias linksniuojame kalt s žodžiu.

Iš kitos pus s, galima b t klausti — jei psichologija šaunasi esanti objektyvus mokslas, kam iš viso sunkintis tokia s voka, kaip kalt , kuri tuoj pat implikuoja s vokas g rio ir blogio, doros ir nedoros, ir žinoma laisvos valios reikal . Kalt lyg ir « nemoksliškas » terminas. tai atsakytume — žmon s šitaip *elgiasi*. jie skirsto dalykus gerus ir blogus, dorus ir nedorus, jie skiria mel nuo tiesos, jie sakosi es laisvi tam tikruose sprendimuose, ir atsakingi, ir kalti. *Kod l* žmon s tokie ? Tai žino filosofai ir teologai. Bet *kad* žmon s kaip tik tokie, šitai žino ar tur t žinoti psichologas geriau negu kas kitas. Lygiai taip kaip fizikas neklausia, kaip fizikas : « ar medžiaga tikra ar tik mano vaizduot je ? » — neži rint, ar ji « tarytum » medžiaga, ar tikra, jis j studijuoja kaip tikr — taip ir ne psichologo reikalas klausintis: žmogus esm je turi laisv vali ar ne ?, o steb ti ir studijuoti žmog sprendžianti, žmog besirenkant , lygiai kaip ir žmog priverst ir pasirinkimo neturint . Taigi, kol žmon s bijo kalt s, vengia kalt t prisipažinti, kol žmon s vis d lto kartais prisipaž sta es kalti, bando kaltes atitaisyti, kol vienas kitam ir patys sau sako : « padarei blogai » arba: « esi nedoras », tol kalt s terminas ir s voka yra psichologijos kompetencijoje.

Jeikai kuriose moderniosios psichologijos šakose vis d lto kalt s termino b t religingai vengiama, tai abnormalin s psichologijos, psichopatologijos srityje ši s voka niekad os nebuvo svetima. Iš ties , kone kiekvienoje psichopatologijos teorijoje, sistemoje kalt s s voka yra viena iš centrini , jei ne pati centrin . Peržvelkime kalt s s vokos viet bent keliuose psichinio sutrikimo sampro iuose.

Psichiatrijos proistor je kalt s ir psichinio sutrikimo sugretinim randame stia iai teologiniame laipsnyje. Šalia bado, maro ir

karo, tur b t, niekas kita n ra buv laikoma tokiu tiesioginiu Dievo intervencijos fenomenu, «Dievo rykšte», kaip psichinis sutrikimas. Jei psichiškai sutrik s žmogus nebuvo laikomas lygiu paprastam nusikalt liui — Romoje supan iojamas ir rykšt mis plakamas, Amerikos kolonijalist be ceremonij papras iausiai išjojamas iš miestelio — tai laikomas dargi blogesniu, t. y. antgamtiniu nusi-kalt liu, velnio s bru. Ragan deginimas viduramžiuose tai pati virš n pasmerkimo psichiškai nenormalaus žmogaus, kaip kalt s padaro. Bausm s aspektas psichiškai nenormalaus žmogaus trakta-vime užsiliko net ir po to, kai psichinio sutrikimo srit at jo medicina, taigi praeitam šimtme tyje. Naiv s tolaik s medicinos receptai — kišimas žmogaus ledin vanden , g s dinimas su pa-tranka, ar merkimas galvos vandenin kol vos nepask sta — iš tikr j t ra lengvesn forma egzorcizmo ugnimi. Dar ir dabar «Dievo rykšt s » teorijos nesame pilnai nugyven , kaip rodo dar dažnai sutinkami klausimai: ar teisyb , kad nuo onanizmo atmin-tis atbunka ? ar tiesa, kad palaidai gyven s žmogus ilgainiui išpro-t ja¹ ?

Visai kitoki , bet taip pat centrin , kaltei viet psichopatolo-gijos samprotyje skiria Freudas. Jei, be abejo, galima gin yti d l Freudo filosofin s pozicijos, ar jo mokslinio teoretinio našo, nega-lime užgin yti Freudo genijaus kaip steb tojo, tyrin tojo. Kas kit buvo nurašyta *a priori* kaip bereikšm s, smulkios ar grynai atsitiktin s žmogaus elgsenos apraiškos — sapnai, haliucinacij , deliuzij turinys, atminties užsikirtimai, vair s kasdienos « nety-ia » pasielgimai ir t.t. — t Freudas kruopš iai rinko, žym josi ir d liojo vienum . Nenuostabu tad, kad Freudas taip pat paste-b jo, kad su tam tikromis mažomis išimtimis, kiekvienas psichiškai sutrik s žmogus išgyvena gil kalt s pajautim . Kalt s išgyvenimo momentas Freudo psichologijoje yra iš ties daug svarbesnis ir svaresnis, negu taip pla iai ir garsiai apdainuotas *libido*, t. y. sek-sualin s stumties, momentas. *Libido* teorijos šiandien niekas rimtai neima, išskyrus kelet šimt Freudo praktikos akl pasek j , taip vadinam ortodoksini psichoanalitik . Bet kaip retas rimtai tesi-laiko *libido* teorijos, taip niekas rimtai neabejoja represijos kon-strukto naudingumu. O represija kaip tik n ra niekas kita, kaip

¹ Nors ir atsiribojus nuo teologini aspekt , tenka ia pasteb ti, kad šiuo nemanome paneigti teologin s tiesos, kad Dievas gali žmog ir žem je bausti. Prileistume ta iau, kad Dievas veikiau baudžia nat raliu b du, ne stebuklu. Jei kalt gali iš ties pasireikšti psichiniu sutrikimu, kaip tiesiogine pas ka, tai turi b ti galima t psichopatologin proces suprasti, nesuponuojant specialaus Dievo intervencijos akto.

kalt s išs moninimas, t. y. neprisipažinimas t savo jausm , tendencij , ar t savo veiksm , d l kuri žmogus jaustiisi kaltas, jei prisipažint , ir d l kuri jam gr st vienokia ar kitokia bausm . Nesunku tod l suprasti, kaip Freudas pri jo išvados, kad psichopatologiniu poži riu, didžiausia blogyb yra kaip tik kalt s jausmas. Jei žmogui nereik t baimintis bausm s, ir vengti kalt s prikerigimo, jis neišsižad t t jausm , kuri išsižada, neuždaryt geležini vart s mon n tiems palinkimams, norams, kuriuos iš s mon s išstumia. B t jis tada nesupan iotas, pilnutinis gyvis, organiškai sveikas, nes galis pilnai ir laisvai funkcionuoti. Freudo psichin s ligos samprotis esm je yra taigi visiškai atvirkš ias « Dievo rykšt s » min iai: žmogus serga ne d l to, k jis padar , bet d l to, ko jis nepadar , t. y. ko jis nori, bet negali, sau neleidžia padaryti. Kod l neleidžia ? Tod l, kad traumatini išgyvenim yra pribaugintas, ir žiauraus, aršaus civilizuotojo pasaulio baimintas; tod l, kad jam tuo b du yra prikergtas neatlaidusis cenzorius, *superego*. Psichinis sutrikimas tai niekas kita kaip *superego*, tos nes moningos pseudo-s žin s, tironija. Ir tod l psichoterapijos paskirtis t tironij panaikinti, cenzoriaus varžtus atleisti, kalt s jausm ir bausm s baim išdildinti.

Tam tikra prasme Freudas yra didesnis optimistas ir idealistas, negu daug kas j piešia. Jo utopiškas nat ralusis žmogus, be represij , be *superego* varžt , niekad nieko bloga nedaryt , taigi ir tikrosios kalt s klausimas likt grynai hipotetinis. Štai, k jis sako : «Etik aš laikau savaime suprantamu dalyku. Iš ties aš pats nesu niekad gyvenime k nors pikta padar s »². B da ta iau ta, kad jei kiekvienas žmogus savo esm je yra toks nat ralus geradarys, tai iš kur atsirado ir kod l išsilaiko tie piktadariai, kurie apkrauna žmog tomis cenz romis ? Jei niekas nekaltas, tai kas kaltas, kad aš jau iusi kaltas ? Praktikuojantis psichoanalitikas, Freudo pasek jas, visai nehipotetišk kalt priskiria *kitam*, nors tai ir n ra, kaip mat me, nuoseklu. Kalta civilizacija, kalti t vai, ir t.t. Psichoanaliz s, kaip terapijos, esmin programa yra išsiaiškinti, kas bloga yra man, pacientui, nutik , ir šitai supratus, išsivaduoti iš jausmo, kad d l to, kas nutiko, esu kaltas aš.

Šitasis kalt s samprotis visu Freudo autoritetu ir taka atspindi, vienu ar kitu b du, kone kiekienoje post-freudin s eros psichopatologijos ar psichoterapijos sistemoje. Tiek sen j Freudo mokini , tiek neo-freudinink , tiek ir toki naujovinink , kaip Carl Rogers, žmogus yra vaizduojamas kaip užguitas padaras, kuriam

² E. Jones, *The life and work of Sigmund Freud*, New Yorkas, 1953.

yra *nutik* prasti dalykai. Iš paviršiaus, toks Carl Rogers ³ rodosi visiškai antitetiškas Freudui: kiek Freudas domisi subjekto praeitimi, tiek Rogers dabartimi; kiek Freudui terapijos s kmingumas priklauso nuo išsiaiškinimo, interpretacijos, tiek Rogers'ui interpretacija yra didžiausias terapijos progreso stabdis. Esm je ta iau terapin politika ta pati — atimti žmogui kalt s naš t , kad jis gal t vis save pažinti ir pripažinti. Rogers'o žmogus pagrinde lygiai toks geras, kaip ir Freud, ir jo visi veiksmai geri; jis sugadinamas tik išorinio pasaulio, kuris priver ia j elgtis kitaip, negu jam pa iam, nat raliai, nor t si. Užtat Rogers ir prirašo recept — nesmerk, necenz ruok, neteisk, nevaržyk, ir tada tavo pacientas patsai išgis. Pateik jam, Rogers terminu, bes lygin teigiam d mes , ir žmogus su problemomis patsai jas išsispr s.

Bendra psichiatrijos praktika ir bendrai apsišvietusi j sluoksni nusistatymas kalt s reikal šiandien yra kaip tik šitoki teoretini paži r takoje. Štai, kaip skelbiama mas ms plakatuose, skelbimuose: «Protin liga n ra jokia g da. Ji gali kiekvien užklupti ». Vadinasi, patsai žmogus lieka niekuo ned tas; psichin liga jam nutinka arba nenutinka, kaip skarlatina ar kojos susilaužymas.

Žinia, bendro gerb vio atžvilgiu, šitokia paži ra kur kas išganingesn , negu senoji, kuri psichiškai sutrikusiam automatiškai prisegdavo socialinio nusikalt lio stigm . B da ta iau, kad bes lyginis teigiamas d mesys, ar jausm ir polinki išlaisvinimas iš *superego* cenz ros ar bent kokios nors savicenz r s yra ne tik ne manomas dalykas, nebent teoretin je utopijoje, bet netgi nepageidautinas dalykas. Šiandien ne sivaizduojama jokia socialin santvarka, kuri esm je nesiremt individo atsakomybe, taigi individo sav s cenz ra, sav s kontrole, tuo pa iu, taigi, ir individo kalt s prisi mimu. Santvarka, kurioje niekas niekada neprisipažint kal tas, neb t santvarka, bet netvarka, arba ger geriausiai gyvulin tvarka, nuo kurios, pagal paties Freud, kv p j Darvin , esame jau t kstan ius met priekin paženg .

Tai viena b da — toks kalt s samprotis nerealistiškas. Antra b da — tokiu sampro iu paremta terapija neefektinga. Psichoanalitikos praktika nei nepretenduoja esanti efektinga daugumos psichini sutrikim atvejuose; psichoanaliz s klientai turi b ti gab s, neperseni neurotikai, kuri simptomai žmoni toleruojami, kurie sugeba reguliariai per kelet met pas terapeut lankytis ir kuri aplinkos s lygos esti paken iamos. Bet netgi ir su šitokia atrinkta

³ C. R. Rogers, *Counseling and psychotherapy*, Bostonas, 1942 ; C. R. Rogeb, *Client-centered psychotherapy*, Bostonas, 1951.

klient ra terapijos rezultatai toli gražu n ra aišk s, ir n ra joki duomen , kurie tikinan iai parodyt , kad tie klientai, kuriuos pasiseka « išgydyti », patys per t laik neb t išgij . Jei nuo kalt s jausmo atpalaidavimas yra raktas psichin sveikat , tai psichoanalitin terapija tokio atpalaidavimo misijoje savo uždavinio neatsiekia.

Tre ioji b da grynai empirin . Jei kalt s jausmas pareina nuo *superego* griežtumo, o šis nuo griežtumo ir neatlaidumo aplinkos, kurioje vystomasi, tai *superego*, taigi ir kalt s jausmas, b t stipriausias pas tuos, kurie išauga ypa griežtoje aplinkoje. Bet taip n ra, ir tai pripaž sta pats Freudas : « Jei t vai iš tikr j aukl jo su gelžgaliu rankoje, lengvai suprantame kod l vaike išsivysto žiaurus *superego*. Ta iau, priešingai negu manytume, patirtis rodo, kad *superego* kartais atšvie ia t pat kietum , neatlaidum ir tais atvejais, kai augta švelnioje ir meilioje aplinkoje. Šito mes nesame pilnai suprat »⁴.

Šitokias psichoanaliz s ir jai gimining sistem problemas sutikus, regis, savaime peršasi gerokai priešinga formulacija. Kod l kalt s jausmas toks atsparus ? Kod l jis veikia neišdyla net tiesiogini pastang akivaizdoje ? Kod l, pagaliau, s žin s graužimas sutinkamas ir ten, kur, rodos, aukl jimas nebuvo geležiniai griežtas, o atlaidus ar netgi visk leidžiantis ? Galgi kaip tik tod l, kad žmogus iš tikr j kaltas? Iš ties , bergždžia pastanga kalt s jausm dildyti, jei žmogus gali b ti ir yra iš tikruj kaltas. Prileidžiant tikrosios kalt s galimyb , nesunku suprasti, kad ir atlaidus *superego* gali žmog persekioti atšiauriai, jei pati kalt didel . Dideliam kalt s jausmui nereikia žiaurios s žin s, o tereikia paprastos s žin s ir didel s kalt s. Kažkas yra pasak s : žiauri s žin tai s žin atliekanti savo uždavin .

Prieš šitoki formulacij , žinia, automatiškai šiauštusi visa modernioji psichiatrija. Vos išvadavome vargš psichin ligon iš geležini pan i ir rykš i , o štai v l prieš tribunol statysim. Ar tai ne senoji demonizmo ir Dievo rykšt s teorija ? Nenuostabu tad, kad kai kuri psycholog keliama mintis šita kryptimi ir pasteb ta pla iau tik dabar, po ilg met ignoravimo. Stekelis jau 1938 metais išleido darb⁵, kurio vienoje dalyje — *S žin s ligos* — pateikia eil pavyzdži , kaip nusikaltimais s žinei atved neuroz , jo vadinam parapatija. Dar anks iau Anton Boisen⁶

⁴ S. Freud, *New introductory lectures on psychoanalysis*, New Yorkas, 1933.

⁵ W. Stekel, *Technik der analytischen Psychotherapie*, Bemas-Viena 1938, ang išgas vertimas : *Technique of analytical psychotherapy*, New Yorkas, 1950.

⁶ A. T. Boisen, *The exploration of the inner world*, New Yorkas, 1936.

psichin sutrikim nagrin ja, kaip žmogaus grumti su kalte. Jo nuomone, baim ir kalt , — kurios žmog persekioja tod l, kad jis k nors slepia, ko nors nenori išduoti, pasakyti — o ne jausm konfliktas, sudaro didži j psichiškai sutrikusio mizerij .

Anaisiais metais šitie darbai netur jo didesnio atgarsio ir nepatrauk didesnio d mesio. Kai kuriom mintim ta iau, rodos, pribr sta laikas. Šiandien pribrend s laikas, regis, ir tikrosios kalt s, ne kalt s jausmo, s vokai. Jei literat roje dar ne taip gausiai sutinkama, psichoterapin je praktikoje apie tai kasmet pla iau ir daugiau kalbama. Trumpai peržvelkime, kod l taip yra atsitik .

Tikrosios kalt s minties pribrendimui rastume bent trejet akstin , šaltini . Pirmoje vietoje — tai psichologijos praktik , psichoterapeut , dom jimasis egzistencializmu, egzistencijos filosofija. Kiekvienas klientas, neurotikas, pas psichoterapeut ateina su esm je tuo pa iu skundu ir tuo pa iu klausimu, b tent: « man persunku gyventi; arba pad k man gyventi lengviau, arba pad k suprasti, kokia reikšm sunkiai gyventi ». Kokia beb t konkreti gyvenimo problema, šitai yra kiekvieno psichoterapeuto pagalbos ieškan iojo pagrindinis skundas ir prašymas. Freudas yra pamok s, kaip pacientui pad ti lengviau gyventi; taigi psichoanaliz , rodos, tur t neurotikos prašyman atsakyti. Ta iau kad ir kaip gyvenim pasilengvinus, lieka sunkumo tam tikras laipsnis: ir lengviausias gyvenimas reikalingas šiokios tokios pastangos ; taigi ir reikšm s klausimas esm je palieka. Psichoanaliz s skelbiamas etinis neutralumas dargi klausim sunkina: jei visa, k darau, n ra nei bloga nei gera — tai k iš viso gyvenimas reiškia ? Kokia prasm bet kokios, kad ir mažiausios, pastangos ? Jei nesu atsakingas už tai, k darau, tai *kas* atsakingas, ir *kas* tuomet *aš esu* ? Egzistencijos filosofija kaip tik šiuos klausimus sau stato, ir tod l suprantama, kad svari psichoterapeut dalis ja domisi, nes tuos klausimus jiems kasdien stato j klientai. Egzistencializmo atsakymai intriguoja jau vien priešiškuumu Freudui. Kaip Freudo pozicija žmogui paneigia bet kok pasirinkim , taip egzistencialistai pabr žia pat svarbiausi pasirinkim — b ti ar neb ti. Jei Freudas pabr ž nes moningum , tai egzistencin paži ra kaip tik s moningum . Ir pagaliau, ir tai svarbiausia, jei Freudui yra visiškai svetima žmogaus *atsakomyb s* d l veiksmo id ja, tai egzistencialist mintis yra ta, kad atsakomyb už veiksma kaip tik ir duoda žmogui sav s, kaip individo, pajautim , savo egzistencijos pajautim , duoda žmogui jo identitet . Psichoterapeut egzistencialist mintimi, neurotikas yra tas, kuris akivaizdoj veiksmo

laisv s kapituliuoja, nuo laisv s ir atsakomyb s b ga ir tuo pa iu praranda savo egzistencijos platum .

Nevieta ia nuodugniai nagrin ti ar vertinti egzistencializmo srov psichopatologijos supratime ar psichoterapijos praktikoje. Iš to, kas prab gomis užsiminta, galima ta iau lengvai matyti, kad egzistencializmo s vokos — pasirinkimo laisv , savo b ties sprendimas, gyvenimo reikšm , atsakomyb — teisina ir tikrosios kalt s s vok . Kaltas ne tik tas, kuris pasirenka blogai, bet kaltas dargi ir tas, kuris nesirenka, kuris atsakomyb s neprisiima, nes jis tuo siaurina savo b t . Reikia pasteb ti, kad iš egzistencializmo pozicijos išplaukianti kalt s s voka yra s voka kalt s ne socialine ar teologine prasme, bet kalt s žmogaus prieš save. Žvelgiant kalt s s vokos populiar jim , šitai yra svarbu suprasti. Atsakin-gumas prieš savo s žin iš ties populiarus dalykas, kai tuo tarpu atsakomینگumas pagal išorines normas daug kam primena sen j Dievo rykšt s teorij .

Salia egzistencializmo, antrasis akstinas teisinti psichopatolo-gijoje tikrosios kalt s s vok , domiu keliu ir gana nelauktai, ateina iš bendrosios psichiatrijos sluoksni . Psichiatrija, kaip medicinos šaka, pagal medicinišk j tradicij , siekia psichines ligas suklasifikuoti. Sakoma šitaip: jei negalim klasifikuoti, negalim diagnozuoti, o jei negalim diagnozuoti, negalim gydyti. Simto met pastangos psichines ligas suklasifikuoti nedav nieko gero, o tik suk r vis eil labai prast termin , paini ir etimologiškai klaidinan i , pavyzdžiui, schizofrenija, psychastenija, neurastenija ir t.t. Kai kam dabar jau ateina šviesi mintis, kad psichini lig klasifikacija ir j diagnostika yra bergždžia pastanga tod l, kad psichin liga n ra jokia liga. Kiek ligos terminas buvo išganingas anais Pinelio ir Esquirolio laikais, kai psichiškai sutrik žmon s buvo traktuojami kaip nusikalt liai ir aps stieji, tiek tas terminas dabar yra teoretiškai naivus ir tod l stabd s progres pa io psichinio sutrikimo supratime. Toli gražu ne vienintelis taip galvoj s, šit mint stipriai ir patraukliai yra išk l s Szasz ⁷, psichiatrijos profesorius, taigi medikas, Syracuse universitete. Tur b t tod l, kad medikai jo rašt nem gsta, jis savo samprotavimus skelbia psichologijos sluoksniuose, kalb damas ir rašydamas apie psichin s ligos *mit* . Kas bendrai vadinama psichine liga, n ra, jo nuomone, jokia liga. Tos *organin s* ligos, kurios pasireiškia psichiniais simptomais — nerv sistemos sifilis, arterioskleroz ir ⁷⁷

⁷ T. Szasz, *The myth of mental illness*; žr. *American Psychologist*, 1960, 113-118 psl. ; T. Szasz, *The uses of naming and the origin of the myth of mental illness*; žr. *American Psychologist*, 1961, 59-65 psl.

kitos — n ra psichin s ligos, o smegen ligos. Nelaikome juk psichiniu ligoniu to, kuris d l aukštos temperat ros klie di jimas yra psichiškas simptomai. Sukergti šitas ligas su tais psichiniais kompleksais, kurie iškyla iš žmogaus nesugeb jimo efektyviai, taikliai, atsakingai elgtis, neradus tinkam atsakym gyvenimo statomas problemas — tai sukergti du visiškai nieko bendra neturin ius dalykus. Ligos turinys yra tai, kas žmogui *atsitinka*, tuo tarpu psichinio sutrikimo turinys yra tai, k žmogus *daro, veikia*. Jei ligos žym , simptomai, nieko bendro neturi su socialine aplinka — kraujavimas yra kraujavimas, nesvarbu, kas k apie tai galvot — tai žmogaus elgsena gali b ti ar neb ti psichinio sutrikimo žym ; priklauso kaip tik nuo to, kokia tos elgsenos vert , reikšm . Szasz pastebi, kad visa, k žmon s daro, kuriuo nors atžvilgiu yra vertinama, taigi ir psichinis sutrikimas turi b ti suprstas elgsenos vert s r muose. Jis si lo vietoj psichin s ligos termino psichin sutrikim vadinti sta iai *gyvenimo problemomis*. Jo poži riu, žmoni santykiavimas yra iš esm s painus ir sunkum pilnas dalykas, o psichinis sutrikimas — tai išraiška žmogaus nes kmingos kovos ieškant b d , kaip gyventi. Kada ji nes kminga ? Kai b dai gyventi neteisingi, bever iai. Psichinis sutrikimas, taigi, niekas kita, kaip prasta elgsena, t. y. neteisinga, netaikli, netaupi, nesaugi, nedr si. Szasz šitaip sako : «ne psichin sveikata garantuoja, kad žmogus darys teisingus ir saugius pasirinkimus vesdamas savo gyvenim , bet kaip tik priešingai : teisingi ir saug s pasirinkimai sudaro psichin sveikat . Kad žmogus b t sveikas, jis turi tur ti dr sos ir taurumo nekovoti gyvenimo kov netikruose frontuose, ieškodamas išei i tas problemas, kurias sau pasistato vietoje tikr j , pavyzdžiui, vietoj veidu veidan stoj s prieš vedybinio konflikto problem , kovodamas su skilvio actu ar chronišku nuovargiu ».

Galime matyti, kad vedimas tokiu etiniu ar semi-etiniu s - vok , kaip taurumas, teisingumas, tiesumas, dr sa, yra *apkaltinimas* psichiškai sutrikusio, nes pagal pat psichinio sutrikimo apibr žim , tai žmogus nedr sus, neteisingas, netiesus, netaurus. Jei Szasz tiesioginiai šitokio apkaltinimo psichiškai sutrikusiam ir nesurašo, tai kaip tik tok apkaltinim surašo O. Hobart Mowrer, Illinois universiteto psichologijos profesorius, didel s reputacijos teoretikas ir eksperimentistas, paskutinius keleris metus pašvent s kalt s s vokos teisinimui psichopatologijos supratime ⁸.

⁸ O. H. Mowrer, *The crisis in psychiatry and religion*, New Yorkas, 1961 ; O. H. Mowrer, *The new group therapy*, Princetonas, 1963.

Psichoanalizei Mowrer yra paskelb s atvir kar , ir pranašauja greit ir visišk psichoanaliz s griuvim . Vis pirma jis nurodo, kad žmogaus psichinio išlikimo s lygos, jo psichin s gerov s s lygos yra visiškai kitokios, negu biologinio išlikimo ir gerov s s lygos, ir dažnai net priešingos. Taigi, visiškai bereikšmis dalykas vesti psich s dinamik tais paiais biologiniais principais, kaip tai daro Freudas. Norim-nenorim gyvenime disponuojam vertyb mis, ir kiekvien žmogaus elges matuojame blogu ar geru. Iš kur tas matavimas pareina, kur blogio ir g rio normos, Mowrieriui iš esm s nesvarbu; pakanka prileisti, kad jos yra. Ir kadangi jos yra, yra ir atsakomyb , ir asmeniška kalt . Psichiškai suir s žmogus yra kankinamas ne kalt s jausmo, jis n ra sau sikalb j s kalt , bet yra negera padar s, ir kankinamas tikros kalt s. Neuroz s šaknys kaip tik ir es neišspr stoje asmeniškoje kalt je. Kaip ir Szasz, bet dar stipriau, Mowrer išreiškia mint : žmon s es neatsakingi ir nepatikimi ne tod l, kad jie serga, bet atvirkš iai, jie serga — serga sav s ir gyvenimo neapykanta — kaip tik tod l, kad jie neteisingi, nepatikimi, išsivert liai, netikri. Vienintelis b das sergan iam išgyti yra nustoti b ti neatsakingu, o vienintelis b das nustoti b ti neatsakingu yra prad ti b ti atsakingu — teisingu, sukalbamu, moraliu, patikimu. Kad žmogus jaust si geriau, jis turi b ti geresnis. Turi vis pirma *prisipažinti* es s kaltas, ir paskiau, kokia kalt beb t , j atitaisyti. Mowrer su pasitenkinimu pastebi, kad gal vienintelis dalykas psichoanaliz s praktikoje, kuris yra gydantis, yra tai, kad psichoanaliz s procesas žmogui labai brangiai kainuoja. Neveltui žmogus jau iasi geriau — užmok j s 12.000 doleri , jis tam tikra prasme jau iasi kalt atpirk s. Šiaip jau privati terapija, jo nuomone, esanti žalinga, nes ji savo konfidencine strukt ra toliau žmogaus kalt slepia nuo viešumos, nuo jos pripažinimo ir tod l nuo atitaisymo.

Ar tai kiekvienas nusid j lis yra psichiškai sutrik s ? Mowrer atsako — toli gražu ne. Kiekvienas sutrik s es s nusid j lis, bet neb tinai antraip. Pirma d l to, kad kur laik , kol žmogus sugeba savo nusikaltim nuo sav s ir nuo kit pridengti, jis gali funkcionuoti ir neblogiausiai. Su laiku ta iau, kadangi uždengimui vieno nusikaltimo reikalingas kitas, ir taip toliau, ateina laikas, kai baim b ti sugautam lieka vis psichik dominuojantis veiksnys — tada jau ir galima žmog charakterizuoti, kaip psichiškai sutrikus . Antra — reikia, kad žmogus b t bent minimaliai padorus, kad jis *gal t* b ti sutrik s. vair s chroniški nusikalt liai, taigi ir psichopatai, sociopatai, es tokie kaip tik tod l, kad jie neturi išsivys iusios s žin s. Su jais kita b da; kokia, Mowrer nesako. Betgi žmon s *turi* s žin — arba jos klauso, elgiasi padoriai,

tod l j au iasi teis s ir neturi psichini sunkum ; arba bando su s žine daryti kompromisus ir tuo save išstato psichinio sutrikimo pavojun.

Kai kurias savo tezes Mowrer yra gerai dokumentav s, surinkdamas daug klinikin s medžiagos, cituodamas taip pat ir kai kuri eksperimentini duomen . Yra, sakysim, ne tik populiariai žinoma, bet ir empiriškai parodyta, kad lengviausia iš psichin s pusiausvyros žmog išstumti yra statant j toki dilem , kurioje bet kuris pasirinktas alternatyvas pažeidžia kok nors bendr to žmogaus princip , sitikinim . Kitos gi tezos, paremtos gal tik misijonierišku karšiu, ir ia Mowrer, kaip ir kiekvienas prieš j j s psichinio sutrikimo dinamikos teoretikas, sutinka sunkum . Štai klausimas : Ar kaltas tas, kuris iš tikr j yra tur j s prast pradži gyvenime — užguitas, atmetas, žiauriai laikomas ir nežmoniškai aukl jamas ? tai Mowrer teatsako kitu klausimu: bet ar tokiam leisime toliau voliotis sav s gail jimosi klane ? Ir dar viena b da, kuri ir pats Mowrer pripaž sta b da esant. Jo paties žodžiais : « Yra duomen , kad žmon s radikaliai nepasikei ia tol, kol neprisipaž sta nusikalt , bet taip pat žinome, kaip sunku žmogui kalt prisipažinti, nebent jis *jau* yra pasikeit s ». Vadinasi, žmogus lig šiol kalt s prisipažinimo veng s, dabar j prisiima, atitaiso, ir pasveiksta — bet koks pasikeitimas, kame ir kur vyksta, kad jis, pagaliau, kalt prisiimt ?

Kalt s s vokos raidos apžvalga, koki j ia band me nubr žti, be abejo, nepilna; ia tik nor jome parodyti, koks svarbus bet kokiam psichinio sutrikimo sampro iui yra klausimas: pats žmogus kaltas ar ne, kad psichiškai sutrik s ? Kaip mat me, platieji psichiatrijos-psichologijos sluoksniai, takoje psichoanaliz s ir kit populiar i srovi , kaip Rogers, atsakyt : nekaltas. Iš kitos pus s girdime svarui ir, regis, vis stipr jan i bals : psichiškai sutrik s kaltas, kad sutrik s, nes negyvena taip, kaip tur t gyventi. Vienu poži riu, psichiškai sutrik s yra s žin s žudomas; kitu — jis kaip tik s žin s žudikas. Vienu poži riu psichiškai sutrik s socialin s aplinkos auka; kitu — tos aplinkos ardytojas. Ar manoma yra šit poži ri kokia nors sintez ?

Vis pirma — manytume, kad tikrosios kalt s s vokos vedimas psichinio sutrikimo samprotin yra psichopatologijos, kaip disciplinos, brendimo ženklas ir neišvengiama progreso pas ka. Brendimo ženklas tod l, kad, pagaliau, nebebijom Dievo rykšt s teorijos baubo ; išvadav psichiškai sutrikus iš bepro io stigmatos, jau išdr stame j ir pakaltinti, neb kštaudami b si apšaukti inkvizitoriais. Bet svarbiau pažym ti yra dar tai, kad tikrosios kalt s s voka psichopatologijon neišvengiamai ateina su psicholo-

ginio nenormalumo apibr žimu kaip *kiekybin s s* vokos. Retai jau modernioje psichopatologijos literat roje užtinkame psichinio sutrikimo aiškinim , kuris skirt normal prisitaikym ir psichiškai sutrikusio prisitaikym kaip skirtingos r šies vyksmus, kvaliteiškai skirtingus procesus. Laikoma, kad t ra kiekybinis skirtumas, nes ir normaliausias žmogus kartais pasielpia neracionaliai, netiksiškai, sau ar kitam pakenkdamas. O jei visus matuojame tuo pa iu matu, visiems *ipso facto* taikome tas pa ias gyvenimo taisykles. Viena iš j kaip tik ir yra tikrosios kalt s taisykl . Taigi, nebent norime laikytis absurdo, kad niekas už niek nekaltas, turime neišvengiamai priėti minties, kad ir psichiškai sutrik s *gali b ti* kaltas už jausmus, kurie j kankina, už konfliktus, kuriuose klimpsta.

Sakydami, kad tikroji kalt yra viena iš gyvenimo taisykli , jokiu b du neimplikuojuame nei teologin s nei net nat rališios etikos norm , o norm grynai empirin , b tent: m s patirtyje visi vykiai yra s lygoti. Kad žem b t šlapia, reikia, kad palyt ; jei nori b ti kitoj gatv s pus j, turi pereit skersai; jei nori b ti gydytojas, turi papiaustyti lavon . Normaliame gyvenime mes šitai priimame kaip savaime aišk dalyk . Nesigailim to normalaus pilie io, kuris sk st si, kad nori b ti kitoj gatv s pus j, bet nenori eiti skersai; sakom — pats kaltas. Pakaltinam ir t , kuris nesimoko ir neišlaiko egzamino, ar meluoja ir nori b ti laikomas teisiu, ar valgo so iai ir dažnai, o nori b ti lieknas. Kontradikcija tarp noro ir pastangos, tarp siekio ir s lygos išpildymo yra kaip tik psichinio sutrikimo viena iš ryškiausi žymi . Šit ja prasme ir tikrosios kalt s s voka rodosi taikli ir naudinga. Siekimas nepriklausomyb s be atsakomyb s, meil s be aukos, pagyrimo be užsitarnavimo, poilsio be darbo yra pagal m s dabartinio gyvenimo taisykles bergždžias daiktas ; ir žmogus, kuris šitokio bergždžio siekimo pas koje lieka be nepriklausomyb s, nemylimas, neginamas, be poilsio — taigi psichiškai sutrik s žmogus — gali iš ties b ti laikomas kaltas, kad neužsitarnavo, kad nedirbo, kad nesiaukėjo, kad veng atsakomyb s. Ir tokio žmogaus pasveikimo s lyga yra gal kaip tik pripažinimas tokios elgsenos bergždumo, prisipažinimas savo elgsenos kontradikcijos, tuštumo, kvailumo, nenuoseklumo — taigi prisipažinimas *kalt s negyvenus gerai*.

Bet kaip tuokart su t ja Mowrer'io problema : sveikas žmogus savo kaltes prisiima, jas atitaiso, tod l sveikas; sutrik s kalt s ir atsakomyb s neprisiima, ir tod l nesveikas; kad pasveikt , jis turi kaltes prisiimti; reiškia, kad pasveikt , jis turi b ti sveikas.

Šitoje problemoje ir ryšk ja reikalas sintez s tarp to poži rio, kuris laiko sutrikus kaltu, ir poži rio, kuris sutrikus laiko niekuo ned tu, neatsakingu. Kaip negyvenimiška ir nenuoseklu psichiškai

sutrikusiam taikyti iš esmės kitokias gyvenimo taisykles, negu sveikajam — t. y. j visais atvejais išteisinti — taip nerealistiška žmog laikyti atsakingu ir kalnu už *kiekvien* neefektingą, netikslą, prastą veiksmą. Kaltas, be abejojimo, tas, kuris nori būti kitų gatvės pusėje, ir *gali* eiti skersai, o neina ir verkia. Kitaip yra su tuo, kuris neturi kojų. Mowerer šitam aspektui nėra aklas. Jis pats sau išsikelia tokį klausimą: o ar kaltas tas, kur aplinka laužo ir žudo? Misijonieriaudamas kaltas s vokai, Mowerer šitai neatsako, bet kaip tik šitam klausime mums, rodosi, ir glaudesnis sintezės reikšmė ir sintezės sugestija. Kaip faktas yra tai, kad kai kuriuose veiksmuose žmogus yra laisvas apsispręsti, pasirinkti⁹, taip faktas yra, kad kai kuriuose veiksmuose jis neturi jokio pasirinkimo ir jokios laisvės. Todėl ir kaltas žmogus gali būti laikomas toli, kol jis *gali* laisvai pasirinkti, taigi, kol jis turi sąlygas savo veiksmus apspręsti. Ir nors tai atrodo sau prieštaravimas, vis dėlto reikia prileisti dar tai, kad ne vien sąlygos, bet pats žmogus, laisvu pasirinkimu, gali pasirinkti būti nelaisvas. Imkime kad ir tokį veiksmą, kaip nusigrimas. Žmogus laisvas gerti ar negerti, bet jau nelaisvas, jei nusigrimas, daryti ar nedaryti to ar kito veiksmo. Panašiai prasme galime suprasti ir kaltą psichinio sutrikimo procese. Nėra kontradikcija sakyti, jog žmogus kaltas, kad sutriko, bet nebekaltas, kad yra ir lieka sutrikęs. Prastai pasirinkęs, negerai padaręs, bet atsakomybę už tai neprisiima ir dėl to kaltas neatitaisęs, žmogus tam tikra prasme yra pasielgęs nerealiai, yra save apgavęs. Už tai jis gali būti laikomas kaltas — mažiau ar daugiau, pareinant nuo aplinkybių, nuo aplinkos atšiaurumo. Bet save apgavęs žmogus, t. y. realybė paneigęs žmogus jau atitinkamame laipsnyje yra praradęs ir elgsenos laisvą. Pasakęs neteisybę, bet sau neprisipažinęs melavęs, kitą kartą tas jau gali nebežinoti, kas tame daikte teisybė ir kas ne, ir tuokart jis jau būtinai laikomas sutrikęs.

Glaudžiai su šia mintimi siejasi ir atsakymas klausimui: kodėl ne kiekvienas kaltininkas sutrinka? Būtent — sutrinkamas netiesioginai kaltas pasaka, o pasaka *išsikaltnimo*. Ir labai prastai pasielgęs žmogus savo susikurtose ribose ir aplinkybėse gali toliau elgtis nuosekliai, tiksliai ir efektingai — taigi nebūtinai sutrikęs — jei jis, kaltas vengdamas, neiškreipia, «nepertaiso» realybės. Pavyzdžiui tokia situacija: tas plėšis šia banką, neplanuoja ko nors nužudyti. Pasitaiko sargas, nužudo. Kol plėšikas sau prisipažįsta, kad nužudė dėl pinigų, ar dėl baimės būti pagautas, toli gali elgtis nuosekliai: — slėptis, važiuoti kitą kraštą, ar gal pasiduoti

⁹ ia nesprendžiame, ar yra toks daiktas, kaip laisva valia; kol gyvename taisyklėse, kurios paremtos laisvo žmogaus pasirinkimo principu, toli tai yra psichologinis duomuo.

policijai. Jei ta iau jis nužudymo kalt s neprisima, ir s žin s palengvinimui sukuria fantazij , kurioje sargas komunistas, ir j nud ti geras darbas — t syk kaltininko elgsena realiosios situacijos atžvilgiu jau negali b ti tiksli, efektinga.

Kokia tada išėitis tam, kuris save apgav s ? Ar yra koks nors kelias iš užburtojo rato : neprisipažin s kaltu — nepasikei ia, bet nepasikeit s—neprisipaž sta? Manytume, kad tam tikro laipsnio sutrikimuose žmogus iš tikr j nebegali prisipažinti kaltas ar klyd s, kol jam n ra sukuriama tokia aplinka, kurioje negresia vienkartin ir staigi gyvenimo bausm , atsiskaitymas. Vienas schizofrenikas, pla iai apraš s savo išgyvenimus, t lig apibr žia, kaip neapsakom baim b ti ištiktam kalt s vietoje. Šitokios baim s akivaizdoje galgi ir neb ra laisv s prisipažinti, ir gal psichoterapijos specifin užduotis sukurti kaip tik toki d king aplink , kurioje prisipažinimo laisv b t atstatyta, sudaryti tokias s lygas, kuriose žmogus dr st prad ti su gyvenimu atsiskaityti. Neatrodyt nenuoseklu, laikant kiekvien žmog esmiškai atsakingu už pasirinktas alternatyvas, vis d lto nereikalauti pilnos ir vienkartin s atskaitomyb s, jei kaip tik tokios atskaitomyb s-bausm s baim ver ia j neprisipažinti jokios kalt s. Jei psichinis sutrikimas suprastin s kaip pas ka palaipsnio išsikaltinimo, dengiant ankstyvesn kalt kaskart nauja apgaule, tai psichoterapijos rol gali b ti suk rimas tokio jausminio milieui, kuriame b t *manoma* palaipsniui tiestis prieš tikrosios kalt s našť .

Tikrosios kalt s s vokos teisinimas psychopatologijos lobynan tur b t ir tur s kaip tik didžiausi tak psichoterapijos srityje. Stebint psichoterapijos praktik ir jos šiandienin nes km , neišvengiamai stovi prieš akis tos praktikos nenuoseklumas : bandoma atstatyti žmog atsaking , patikim , taigoj ant jam, kad jis kaip tik n ra atsakingas už tai, koks jis yra. Norima atsiekti, kad pacientas vest , pagaliau, verting gyvenim , atsisakant, netgi sau uždraudžiant, paciento elgsen vertinti. Tikrosios kalt s s voka si lo žmog laikyti atsaking ir tada, kada jis elgiasi neatsakingai, pritaikyti vert s mat ir tada, kada jis elgiasi nevertai. Šitai, bent teoretine prasme, duoda psichoterapijai tam tikro tikslo — priemoni t stinumo, darnos. Praktikoje betgi, nors ir šitokios formulacijos r muose, psichoterapija lieka žmogiškojo santykio menas — šiuo atveju menas pajusti, kiek ir kada sutrikus žmog pakaltinti, kiek ir kada nuo pragaišties baim s paserg ti.

Dr. Antanas Sužied l is

Adelphi, Md., J. A. V.

THE CONCEPT OF GUILT IN THEORY OF MENTAL ILLNESS

by

Dr. Antanas Sužiedėlis

Summary

The paper discusses recent developments in the theory of mental illness and psychotherapy relative to the introduction of concept of real guilt as a central construct. The merits and limitations of this point of view, advocated mainly by O. Hobart Mowrer, are appraised. Place of the concept of guilt is traced in the development of psychiatry with particular attention to Freudian and client-centered views. Here the inconsistency is noted between the aims of psychotherapy (adjustment based on individual responsibility) and the tactics of psychotherapy (exoneration of the individual from any real responsibility for any one act). Existentialism and a recent movement in psychiatry to reappraise the very concept of mental illness (Thomas Szasz, *The myth of mental illness*) are seen as factors which tend to legitimize the concepts of individual responsibility and real guilt in the understanding of mental disturbance and the psychotherapeutic process. The author concludes that the introduction of the concept of real guilt into the field of psychopathology also reflects the definition of mental aberration as a quantitative concept in that such a definition makes untenable the maintenance of a double standard of responsibility-irresponsibility for the adjusted as compared to the maladjusted. While it is to be expected that the concept of real guilt will meet a great deal of resistance, the paper predicts that this development will have a significant influence on the practice of psychotherapy.